

Moren, zwarten of slaven?

De beeldvorming van zwarte Afrikanen in de zeventiende eeuw door twee Nederlanders

Bachelorscriptie geschiedenis

Student: Sebastiaan van Oostrum

Studentnummer: 3862593

Cursus: Wereldoorlog 0.1

Begeleider: D.M.L. Onnekink

Datum: 29-01-2014

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Politieke situatie van de Guinese kust in de 17 ^e eeuw	p. 6
Pieter de Marees zijn beeldvorming over zwarte Afrikanen	p. 12
Willem Bosmans beeldvorming over zwarte Afrikanen	p. 20
Conclusie	p. 28
Bibliografie	p. 30

Inleiding

In 2011 zond de NTR de documentairereeks *de slavernij* uit. In deze serie werd onder andere aandacht geschonken aan de gedeelde geschiedenis van Nederland en West-Afrika. Zo kwam in de serie de Ghanese Anna Bosman aan het woord, die als nazaat van de Nederlandse Willem Bosman de nog levende belichaming van deze geschiedenis is.¹ Haar Nederlandse voorvader was in de zeventiende eeuw in het WIC fort Elmina in West-Afrika gevestigd. Naast deze Ghanese nageslacht, heeft Bosman ook voor historici zijn sporen achtergelaten. Hij publiceerde in 1704 namelijk zijn boek *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavenkust*, waarin Bosman zijn ervaringen op de Guinese kust met de lezer deelt.² Dit boek van Bosman is vrij uniek in zijn soort en historici beschrijven het ook wel als de eerste echte opvolger van het in 1602 uitgebrachte *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijk van Gunea. Anders de Gout-Custe de Mina Genaemt Liggende in het Deel van Africa* van Pieter de Marees. Bosman was na de Marees de eerste ooggetuige die zijn bevindingen daadwerkelijk op papier zette. Het boek van Bosman zou gedurende de eerste decennia in de achttiende eeuw uitgroeien tot een standaardwerk en werd driemaal herdrukt en vertaald in het Frans, Engels, Duits en Italiaans.³ De Marees was tot het uitbrengen van Bosmans werk toonaangevend en zijn boek werd ook meermalen herdrukt en vertaald.⁴

De werken van de Marees en Bosman werden in vroegmodern Europa dus veel gelezen en hebben zeer waarschijnlijk een grote invloed gehad op de Europese beeldvorming van zwarte Afrikanen in de zeventiende eeuw. Hoewel historici zeker aandacht aan dit onderwerp hebben geschonken, gaat de meeste aandacht wat betreft Europese beeldvorming over zwarte Afrikanen uit naar de opkomst van het rassendenken dat de geschiedenis van de negentiende eeuw heeft bepaald.⁵ Deze wetenschap begon zich te ontwikkelen na 1770 toen voor het eerst in een wetenschappelijk kader over de positie van de zwarte mens ten opzichte van de Europeaan werd nagedacht.⁶ Daarnaast hebben historici uitgebreid stilgestaan bij de bijzonder positieve beeldvorming van Europeanen ten opzichte van zwarte Afrikanen in de

---

¹ Nederlandse geweren. Afrikaanse tranen. *Uitzending 25-09-2011 NTR de Slavernij*.

² A. van den Heuvel, *Willem Bosman in Goud en Slaven* (Amsterdam 1981) 15-16.

³ V.D. Roeper en G.J.D. Wildeman, *Reizen op Papier: Journalen en reisverslagen van Nederlandse ontdekkingsreizigers, kooplieden en avonturiers* (Amsterdam 1996) 51-52.

⁴ H. den Heijer, *Goud, ivoor en slaven: Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Zutphen 1997) 220.

⁵ J. Nederveen Pietserse, *Wit over zwart: beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990) 45-46.

⁶ A.J. Barker, *The African Link: British Attitudes to the Negro in the Era of the Atlantic Slave Trade, 1550-1807* (London 1978) 41-42.

vijftiende eeuw. Deze positieve beeldvorming was het gevolg van de Portugese exploratie van het Afrikaanse continent. Nieuwe contacten tussen Europa en Afrika werden voor het eerst na de Arabische overheersing aangeknoopt. Al snel ontstond er in Europa een ware cultus rondom de christelijke koning van Ethiopië en vonden zelfs zwarte heiligen hun intrede in het katholieke geloof.⁷ In de zestiende eeuw verminderde de Europese interesse voor zwarte Afrikanen echter en verschuift de focus naar de nieuw ontdekte indianen in Amerika.⁸

Veel historici stellen echter dat met de Europese ontdekkingsreizen de kleur zwart in Europa een negatieve dimensie kreeg. Deze veranderende dimensie van de kleur zwart wordt door historici vaak gezien als een middel die de Europeanen gebruikten om het verhandelen van zwarte Afrikanen als slaven te rechtvaardigen.⁹ De meeste Europeanen associeerde de kleur zwart in de zeventiende eeuw volgens Ernst van den Boogaart met lugubere zaken als de dood, ziekte, lelijkheid en de duivel.¹⁰ Vanuit christelijk oogpunt verklaarden Europese theologen de zwarte huiskleur vaak door te refereren aan de vloek van Cham. Predikanten refereerden namelijk aan het Bijbelverhaal Genesis (9: 18-27) wanneer zij de zwarte huiskleur van de Afrikanen probeerden te verklaren. Zij zagen de zwarte Afrikanen als nakomelingen van de in Genesis beschreven Cham. Cham en zijn zoon Kanaän worden hierin als vervloekte personen beschreven en hun nakomelingen hadden daardoor een zwarte kleur. De kleur van het kwaad.¹¹ Het is echter de vraag hoeveel invloed deze theologische benadering had op de beeldvorming van de zwarte Afrikanen buiten theologen, predikanten en andere geestelijken om. Historici zien de zeventiende-eeuwse Europese beeldvorming over zwarte Afrikanen daarom vaak als een overgangperiode tussen het zeer negatieve beeld van de raswetenschappen en het positieve beeld uit de late middeleeuwen.¹²

Het begrip “overgangperiode” is echter vaag. Houdt dit in dat er in de zeventiende eeuw zowel positief als negatief werd gedacht over zwarte Afrikanen? Of was er toch een duidelijke gedachte over de positie van de zwarte Afrikaan tegenover de Europeanen? Gezien de theologische associatie van zwarte Afrikanen met de vloek van Cham, het feit dat de meeste Europeanen in de zeventiende eeuw de kleur zwart associeerde met de dood, ziekte, lelijkheid en de duivel, alsmede het feit dat in de zeventiende eeuw de Europeanen begonnen

---

⁷ Nederveen Pieterse, *Wit over zwart*, 28-29.

⁸ *Ibidem*, 29-33.

⁹ P.D. Gomes, *Over 'natuurgenoeten' en 'onwillige honden'. Beeldvorming als instrument voor uitbuiting en onderdrukking in Suriname 1842-1862* (Amsterdam 2003) 147.

¹⁰ E. van den Boogaart, 'Colour Prejudice and the Yardstick of Civility: the Initial Dutch Confrontation with Black Africans, 1590-1635', in: R. Ross ed., *Racism and Colonialism: Essays on Ideology and Social Structure* (Leiden 1982) 33-54, 45.

¹¹ Nederveen Pieterse, *Wit over zwart*, 44.

¹² J. Nederveen Pieterse, *Racisme en beeldvorming: Afrika door westerse ogen* ('s-Hertogenbosch 1994) 13.

met het op grote schaal vervoeren van Afrikaanse slaven naar de Nieuwe Wereld, is het aannemelijker dat de Europeanen in de zeventiende eeuw een negatief beeld over zwarte Afrikanen hadden.

Tot in de twintigste eeuw was de Europese beeldvorming van zwarte Afrikanen uiterst negatief. Het is goed mogelijk dat de wortels hiervan zich in de zeventiende eeuw bevinden. Om dit te toetsen en de zeventiende-eeuwse beeldvorming van Europeanen over zwarte Afrikanen in kaart te brengen zijn de eerder besproken bronnen uiterst geschikt. Het werk van de Marees is geschreven voordat de Nederlanders zich gingen mengen in de slavenhandel en dat van Bosman toen er een dominante rol voor de Nederlanders in diezelfde handel was weggelegd. Tevens zorgt het feit dat het boek van de Marees aan het begin van de zeventiende eeuw is geschreven en dat van Bosman ongeveer honderd jaar later ervoor dat een eventuele verandering in de beeldvorming gedurende de zeventiende eeuw vastgesteld kan worden. Het doel van deze scriptie is dan ook om te onderzoeken of er een verschil is in het beeld dat de Marees had van zwarte Afrikanen en het beeld dat Bosman had van zwarte Afrikanen nadat de slavenhandel in de loop van de zeventiende eeuw volledig geïntegreerd was in de Europese handel. Om dit te bereiken zal ik van zowel de Marees als Bosman de beeldvorming die zij van zwarte Afrikanen in hun boek naar voren laten komen toetsen aan drie criteria. Allereerst zal de terminologie over zwarte Afrikanen van beide heren behandeld worden. Ten tweede zal gelet worden op welke manier de Marees en Bosman de uiterlijke kenmerken van de zwarte Afrikanen verwoordden en tot slot zal de manier waarop in beide boeken het gedrag en de gebruiken van de zwarte Afrikanen beschreven worden aan het licht komen. Vervolgens zal ik de beeldvorming over zwarte Afrikanen die aan de hand van deze drie criteria naar voren komt van de Marees en Bosman met elkaar vergelijken, waarna eventuele veranderingen gelokaliseerd kunnen worden.

Ik ben mij er overigens van bewust dat het uiterst precair is om de zeventiende-eeuwse Europese beeldvorming van donker Afrika enkel te baseren op twee Nederlandse bronnen over West-Afrika. Het bronnenmateriaal is echter zeer schaars en deze twee bronnen vullen elkaar mooi aan. Daarnaast zijn beide boeken in meerdere talen vertaald, waardoor het waarschijnlijk is dat beide boeken in meerdere Europese landen werden gelezen. Tot slot vormde West-Afrika in de zeventiende eeuw het epicentrum van de handelsbetrekkingen tussen Europa en Afrika en is daardoor in mijn optiek relevanter voor de Europese beeldvorming dan de meer zuidelijk gelegen handelsgebieden als Angola en de Kaapkolonie. Voordat ik de zeventiende-eeuwse Europese, zal ik allereerst het gebied waarover beide heren schrijven uiteenzetten.

Politieke situatie van de Guinese kust in de 17^e eeuw

Om een heldere analyse van het bronmateriaal te kunnen bewerkstelligen is het allereerst van belang een beeld van de historische context te schetsen. Zowel de Marees als Bosman schreven hun boek over de Guinese kust. Dit gebied ligt geografisch gezien in West-Afrika en bestrijkt ongeveer het hedendaagse Ghana, Benin, Ivoorkust en Nigeria.¹³ De Portugezen brachten hier als eersten een Europese aanwezigheid tot stand. Vanaf het einde van de vijftiende eeuw begonnen de Portugezen namelijk het Afrikaanse continent in kaart te brengen, waarna de Portugezen al snel een Afrikaans handelsimperium opzetten. Dit handelsimperium was gecentreerd rondom handelsforten die werden gevestigd aan de Afrikaanse kust. Voor het bouwen van een dergelijk fort werd toestemming gevraagd aan de lokale autoriteiten, evenals een vorm van belasting betaald, waarna de Portugezen toegang verkregen tot de binnenlandse handelsnetwerken.¹⁴

Vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw kwam de monopoliepositie van de Portugezen in gevaar. De komst van Franse, Engelse en Nederlandse kooplieden zorgde ervoor dat de Portugezen niet meer de enige in het gebied waren. De superieure positie van Portugal in de West-Afrikaanse handel werd vanaf 1624 al stevig aangetast. In dit jaar verkreeg de WIC het bezit over alle Nederlandse bezittingen in Afrika en werd daarmee in één klap de belangrijkste handelsorganisatie op de Guinese kust. Portugal was echter nog steeds de sterkste macht in de regio en de WIC probeerde haar eigen macht jegens Portugal te vergroten door verscheidene allianties aan te gaan met lokale vorsten.¹⁵ Na de val van het aan de Goudkust gelegen fort Elmina in 1637, waarbij 1200 soldaten en matrozen van de WIC het fort op de Portugezen veroverden, nam de WIC definitief de positie van machtigste mogendheid op de Guinese kust in. Niet snel hierna werden de overige Portugese forten en factorijen door de Nederlanders geannexeerd.¹⁶ Elmina werd vervolgens omgedoopt tot het hoofdkwartier van de WIC in Afrika en groeide uit tot de belangrijkste Nederlandse fortificatie op de ongeveer tweehonderd mijl tellende kuststrook waarop de WIC forten bezat.¹⁷ Het is dus niet geheel toevallig dat Bosman vanaf deze plek zijn *Nauwkeurige Beschrijving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavenkust* schreef.

---

¹³ J. van Goor, *De Nederlandse Koloniën: Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Bilthoven 1997) 120.

¹⁴ H.S. Klein, *The Atlantic Slave Trade* (Cambridge 2010) 52-54, 63.

¹⁵ H. den Heijer, *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002) 69-71.

¹⁶ den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 76.

¹⁷ A. Blakely, *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society* (Bloomington 1993) 20.

Kaart van West-Afrika uit 1670 met in het zuiden de Guinese kust met de vele Europese nederzettingen.¹⁸

De WIC voerde op de Guinese kust een uiterst monopolistisch beleid en oorlogen met buitenlandse compagnieën of Afrikaanse machthebbers om de eigen handel te beschermen werden dan ook niet vermeden. Dit agressieve karakter van het WIC-beleid in West-Afrika toont gelijk de grote economische waarde die dit gebied voor de WIC had. De meest belangrijke producten die de WIC vanuit Guinea naar de rest van de wereld verhandelde waren goud, ivoor en slaven.¹⁹ Niet voor niets werden de verschillende gebieden van de Guinese kust dan ook aangeduid als de Goud-, Tand- en Slavenkust.

Hoewel de WIC in de zeventiende eeuw als de grootste Europese machthebber op de Guinese kust gezien kan worden, was haar politieke macht niet tot ver in de regio merkbaar. Buiten de op de kust gestationeerde forten hadden de Europeanen geen poot om op te staan. Dit is goed te zien aan de pogingen van de WIC om een aantal mijlen landinwaarts zelf goud te gaan winnen en landbouwgronden te ontginnen. Al deze pogingen liepen op niets uit en de

¹⁸ J. Ogilby, 'Map of West Africa (Gold Coast, Slave Coast, Ivory Coast)' (1670), http://www.geographicus.com/mm5/merchant.mvc?Screen=PROD2&Store_Code=AntiqueMaps&Product_Code=Guinea-ogilby-1670 (17 januari 2014).

¹⁹ den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 123.

kanonnen in de forten aan de kust bleken dan ook niet effectief genoeg om de Afrikanen landinwaarts te kunnen verslaan.²⁰

De Europeanen moesten dus rekening houden met andere machthebbers binnen de regio. Voor het in stand houden van de handel was de WIC afhankelijk van de politieke situatie op de Guinese kust. Allereerst diende de WIC een goede verstandhouding op te bouwen met de Afrikaanse vorsten van het gebied waarin de WIC haar forten had staan. Deze verstandhouding was gebaseerd op een gesloten contract tussen de WIC en de lokale vorst. De lokale vorst verleende de WIC in dit geval toestemming om het fort in zijn grondgebied te gebruiken in de ruil voor bescherming en geschenken. Wel moet gesteld worden dat de WIC deze contracten vaak zag als een bevestiging van haar soevereiniteit over haar grondgebied op de kust. De Afrikaanse vorsten hadden echter het idee dat zij bepaalde handelsprivileges afdroegen en de grond in bruikleen aan de WIC gaven. Desalniettemin waren de contracten voor de WIC genoeg bewijs tegenover concurrerende Europese compagnieën op de Afrikaanse westkust dat zij van oudsher handelsmonopolies in het gebied bezat.²¹

In principe beschouwden de Europeanen en de Afrikanen elkaar op het gebied van handel als elkaars gelijken. Een goed voorbeeld hiervan is het feit dat lokale vorsten regelmatig werden uitgenodigd door de WIC om in haar forten discussies te voeren en festiviteiten te vieren. De Nederlanders woonden op hun beurt lokale festiviteiten bij en toonden hun vriendschap in de vorm van giften. Zoals eerder aangegeven betaalden de Nederlanders ook een bepaalde vorm van belasting aan de vorst, maar andersom was dit ook het geval wanneer er bijvoorbeeld een nieuwe opperbevelhebber van de WIC in het fort arriveerde. Hiermee toonde de lokale vorst zijn respect aan de Nederlanders.²²

De WIC had goede handelsrelaties met de lokale vorsten aan de kust. Het waren echter de binnenlandse machten die de handelsstromen van en naar de kust domineerden.²³ Ten opzichte van deze binnenlandse machten was de Europese machtspositie nog zwakker dan op de kust. Desalniettemin bestonden er geen grote binnenlandse machten meer, zoals het Songhai-rijk dat was tot het eind van de zestiende eeuw. Na het uiteenvallen van het Songhai-rijk was er sprake van de opkomst van enkele kleine- en middelgrote mogendheden.

---

²⁰ P.C. Emmer, 'Suiker, goud en slaven; de Republiek in West-Afrika en West-Indië 1674-1800', in: E. van den Boogaart en M.A.P. Meilink-Roelofs ed., *Overzee: Nederlandse koloniale geschiedenis 1590-1975* (Haarlem 1982) 145-165, 162.

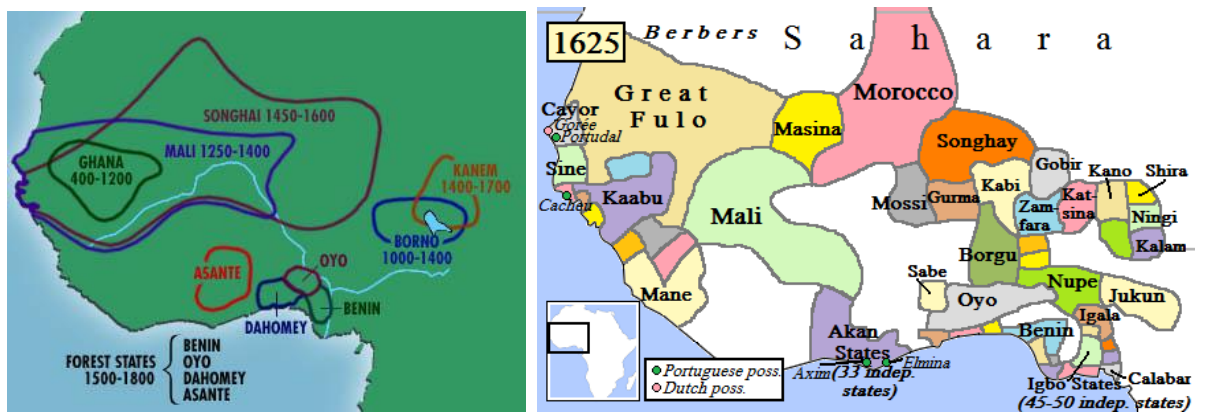
²¹ den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 221-226.

²² M.R. Doortmont, 'An overview of Dutch relations with the Gold Coast in the light of David Nyendaël's mission to Ashanti in 1701-1702', in: I. van Kessel ed., *Merchants, Missionaries & Migrants: 300 years of Dutch-Ghanaian Relations* (Amsterdam 2002) 19-32, 23.

²³ den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 221.

Een van de machtigste van deze mogendheden waren de Oyo, een belangrijke slavenleverancier voor de Europeanen. Vanwege deze handel waren zij in constant conflict met een andere sterke regionale mogendheid, de Dahomey. De Dahomey kwam vanaf 1650 op als regionale macht onder koning Houegbadja.²⁴ Een andere belangrijke grootmacht die in de zeventiende eeuw opkwam was het Ashanti rijk. Hoewel het bestaan van deze bevolking pas in 1699 voor het eerst wordt vermeld, zou deze confederatie van vorstendommen die onder Osei Tutu verenigd werden een belangrijke rol in de regio gaan spelen.²⁵ Tot 1699 hadden de Nederlanders geen weet gehad van de oprukkende Ashanti. Tot op dit moment waren de verschillende kuststaten schatplichtig geweest aan Denkyira, een sterke staat die de binnenlandse goudaanvoer controleerde. Tussen 1699 en 1701 wisten de Ashanti echter de Denkyira, alsmede de staten Akyem en Akwamu onder controle te brengen.²⁶ Hierdoor werden de Ashanti de meest dominante machthebber in de binnenlanden van West-Afrika tot de komst van de Britse kolonisator in de negentiende eeuw.²⁷

Grote staten in West-Afrika tussen 1500-1800.²⁸ De gefragmenteerde politieke situatie in West-Afrika in 1625.²⁹

De rol die de Europeanen in de ontwikkeling van de zeventiende-eeuwse West-Afrikaanse staten innamen moet echter niet onderschat worden. Ten eerste werden de relatief kleine kuststaten zoals eerder aangegeven door middel van contracten aan de verschillende fortcommandanten gebonden. Hierdoor verloren zij politieke macht tegenover de volledig

²⁴ G. Kerr, *A Short History of Africa: From the Origins of the Human Race to the Arab Spring* (Harpenden 2012) 51-55.

²⁵ den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 240-241.

²⁶ den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 132-133.

²⁷ Kerr, *A Short History of Africa*, 55-56.

²⁸ AP World History, 'Africa and the Africans in the Age of the Slave Trade', <http://www.sjsapworldhistory.yolasite.com/chapter-20.php> (17 januari 2014).

²⁹ Wikipedia, 'Oyo Empire' (19 april 2009) <http://en.wikipedia.org/wiki/File:WestAfrica1625.png> (17 januari 2014).

onafhankelijke machthebbers uit de binnenlanden, zoals de Ashanti en de Dahomey.³⁰ Een tweede punt, waarover onder historici echter geen volledige consensus heerst, is het feit dat de Europeanen vuurwapens meenamen naar West-Afrika. Vaak wordt gesteld dat binnenlandse staten als Ashanti en Dahomey aan het eind van de zeventiende eeuw hun hegemonie over West-Afrika konden uitbreiden, doordat zij in grotere mate over vuurwapens beschikten dan de kleinere aan de Europese forten grenzende kuststaten. Anderen stellen echter dat een grotere mankracht ervoor zorgde dat de binnenlandse mogendheden machtiger werden. Er werden namelijk pas vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw op grote schaal vuurwapen geëxporteerd naar de West-Afrikaanse mogendheden.³¹

Dat de Nederlanders weinig politieke macht buiten hun eigen forten konden uitoefenen was niet van groot belang. De reden dat men zich in West-Afrika had gevestigd was namelijk puur commercieel. Zo brachten de goudhandel en de slavenhandel volgens Jonathan Israel samen gemiddeld 1 miljoen gulden per jaar op.³² Henk den Heijer stelt hierbij dat goud verreweg het belangrijkste exportproduct van West-Afrika was. Goud zou namelijk 75% van de totale handelswaarde voor haar rekening nemen, terwijl de slavenhandel slechts 13% op zich nam.³³ Gezien het feit dat slaven door de grote vraag hiernaar in de Nieuwe Wereld een cruciale plek in de Atlantische economie innamen, is het echter waarschijnlijk dat beide producten zeer belangrijk waren voor de WIC.

Het belang van beide producten voor de WIC was paradoxaal. Voor een goede aanvoer van goud vanuit het binnenland was een rustige politieke situatie vereist. Oorlogen tussen verschillende vorsten verstoorden de goudtoevoer enorm en zorgden voor een stagnerende goudhandel. Het aanbod van slaven daarentegen was juist afhankelijk van regionale oorlogen. Slaven waren immers krijgsgevangenen die tijdens een oorlog tussen Afrikaanse mogendheden waren buitgemaakt. De Afrikanen verkochten deze krijgsgevangenen op hun beurt door aan de Europese forten, vanwaar zij als slaaf naar de Nieuwe Wereld werden verscheept. Een politiek onrustige situatie zou dus zorgen voor een goede slavenaanvoer, terwijl een politiek rustige situatie vereist was voor een florierende goudhandel.³⁴

---

³⁰ Emmer, 'Suiker, goud en slaven', 162.

³¹ den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 248-250.

³² J.I. Israel, *Dutch Primacy in World Trade, 1585-1740* (Oxford 1991) 324.

³³ den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 151.

³⁴ H. den Heijer, 'Nederlandse vestigingen in West-Afrika', in: P. Emmer, H. den Heijer en L. Sicking ed., *Atlantisch Avontuur: De Lage Landen, Frankrijk en de Expansie naar het Westen, 1500-1800* (Zutphen 2010) 183.

De winstgevende handel op de Guinese kust zorgde voor de opkomst van een derde min of meer onafhankelijk politieke macht in de regio, namelijk de *caboceer*. Deze *caboceer* waren tussenpersonen tussen de Europese handelscompagnieën en Afrikaanse vorsten. Soms waren zij in vaste dienst bij bijvoorbeeld de WIC, maar voerden vaak ook een volledig onafhankelijk beleid. Zo wisten sommige *caboceer* soms de volledige binnenlandse handel naar hun hand te zetten. In dit geval was zijn economische en politieke macht binnen de regio enorm.³⁵ De *caboceer* zijn daarom door de Afrikaanse historicus Kwame Yeboa Daaku omgedoopt tot zogeheten “merchant princes”.³⁶ Deze benaming toont goed het belang die de *caboceer* in de politiek van West-Afrika speelden. Twee van de meest invloedrijke *caboceer* waren Jan Kabbes en Jan Konny. Deze twee *caboceer* konden zich volledig onafhankelijk opstellen tegenover de Afrikaanse vorsten en de Europese compagnieën. Kabes en Konny knoopten handelsrelaties aan met wie zij de meeste winst konden behalen, met als gevolg dat zij geregeld in conflict met de Europese compagnieën kwamen.³⁷

Concluderend was de Guinese kust in de zeventiende eeuw een politiek complex en gefragmenteerd gebied. De al eeuwen florerende goud- en slavenhandel zorgde voor de komst van de Europeanen,³⁸ waardoor de politieke situatie nog complexer werd. De werkelijke macht van de Europeanen ten opzichte van de Afrikaanse mogendheden bleek echter vrij gering. De vraag is echter of de Europeanen dit in den tijd zelf ook vonden. Zagen zij in dat zij niet superieur over de Afrikanen konden heersen of had men toch het idee op een hoger voetstuk te staan? Hoe de Europeanen in de zeventiende eeuw over de zwarte Afrikanen dachten zal in de volgende hoofdstukken duidelijk worden.

---

³⁵ den Heijer, *De geschiedenis van de WIC*, 131.

³⁶ K.Y. Daaku, *Trade and Politics on the Gold Coast, 1600-1720: A Study of the African Reaction to European Trade* (Oxford 1970) 115.

³⁷ den Heijer, *Goud, ivoor en slaven*, 251.

³⁸ P.C. Emmer, *De Nederlandse slavenhandel, 1500-1850* (Amsterdam 2003) 99.

Pieter de Marees zijn beeldvorming over zwarte Afrikanen

Ondanks de bekendheid zijn boek *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea*, is er over de achtergrond van Pieter de Marees weinig bekend. Verondersteld wordt dat hij van Zuid-Nederlandse afkomst was, waarschijnlijk gevlucht uit Antwerpen, of de nazaat van een gevluchte Antwerpenaar en zodoende in de Republiek is beland. De reis die de Marees naar de Goudkust maakte, deed hij in dienst van een Amsterdamse compagnie.³⁹ Deze reis duurde, zo blijkt uit zijn logboek, van 1 november 1600⁴⁰ tot en met 21 maart 1602.⁴¹

De Marees tracht in zijn verslag van de Goudkust een zo nauwkeurig en objectief mogelijke beschrijving van het gebied te geven. In feite zou zijn boek gezien kunnen worden als een soort encyclopedie over de regio. Dit gezien de precisie die de Marees gebruikt om de lezer een idee te geven van het gebied waarnaar hij is afgereisd. Zo schrijft de Marees over de verschillende steden en koninkrijken die zich op de Goudkust bevinden,⁴² waarbij hij onder andere ingaat op hoe de lokale koningen gekozen worden,⁴³ de rechtspraak⁴⁴ en hoe de kuststeden verschillen van de steden landinwaarts.⁴⁵ Daarnaast behandelt de Marees uitgebreid de verscheidenheid aan dieren die in het gebied voor komen,⁴⁶ evenals de soorten vis die in de regio gevangen worden.⁴⁷

Het beeld dat de Marees van de zwarte Afrikanen schetst zal ik aan de hand van de in de inleiding beschreven drie criteria uiteen zetten. Deze criteria zouden samen de geaardheid van de zwarte Afrikaan volgens de Marees aan het licht moeten brengen. Het is opvallend dat de Marees de kwestie terminologie over de Afrikanen zelf onder de aanbracht brengt. Zo schrijft hij “*Groot onderscheyt weten sy in het woort Moriaen of Negros, ende sy willen geen Morianen gheheeten wesen, maer Negro of Pretto, (d’welc is te segghen swerte menschen) want sy segghen dat Moriaen is te segghen een Slaef ofte een catyf, ende ooc eenen mensch die niet enweet, ofte half geck is, willende daerom geen Moriaen ghenoeemt wesen, maer Negros ofte Pretto want hunlins Moriaen noemende, sullen u qualijck toe spreekken, ende*

---

³⁹ P. de Marees, *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea. Anders de Gout-Custe de Mina Genaemt Liggende in het Deel van Africa*, S.P L’Honoré Naber ed. (Den Haag 1912) XXII-XXIII.

⁴⁰ de Marees, *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea*, 1.

⁴¹ Ibidem, 253.

⁴² Ibidem, 81-90.

⁴³ Ibidem, 98.

⁴⁴ Ibidem, 105-110.

⁴⁵ Ibidem, 80.

⁴⁶ Ibidem, 131-164.

⁴⁷ Ibidem, 125-130.

geen antwoord willen geven".⁴⁸ De zwarte Afrikanen zagen het woord Moor, waarmee bijvoorbeeld slaven aangeduid, dus als iets zeer negatiefs. Hoewel Portugal al geruime tijd onder andere vanaf de Goudkust slaven kocht,⁴⁹ zag de Marees de Afrikaanse bevolking niet als dusdanig. De Marees heeft zeker aandacht voor het feit dat slavernij in de Afrikaanse maatschappij voorkomt,⁵⁰ maar in zijn beschrijvingen van de Afrikaanse bevolking kiest hij er duidelijk voor om het woord Moor links te laten liggen en te kiezen voor de term *negros*. Soms gebruikt de Marees echter ook het woord *swerten* in plaats van *negros*.⁵¹

Wat betreft uiterlijke kenmerken schetst de Marees een tweezijdig beeld. Allereerst laat de Marees blijken zeer onder de indruk te zijn van de lichaamsbouw en uiterlijke kenmerken van de Afrikaanse man:

“De Mans personen zijn hier te Lande seer fray van staturen van lichaem, fray van lendenen, sterc op hunnen beenen, ende voorts van lichaemen wel besneden ... sy zijn ront van aen sicht, hebbende geen lange Lippen of breede Monden als de Barbarische Moren doen ... sy hebben cleyne ooren, witte ooghen met groote Wijnbrauwen, witte tanden inden mont, blinckende soo wit als Yvoir ... sy zijn breet van schouderen, dicke Ermen, met groote handen, ende langhe vingheren ... voorts zijn sy cleyne van buycken, lanck van beenen, breet van voeten, lanck van teenen, sy zijn luttel over haer lichaam ghehayrt ... onder hun handen, voeten en Lippen zijn sy heel wit, sy hebben een sachte Huydt als Fluweel niet oneffen, daer sy haer niet en peckeren, sy zijn oock wel beghaeft met een groote Mannelickheydt”.⁵²

Wat hierbij allereerst opvalt, is dat de Marees de Afrikanen als fraaie mensen, met ivoorwitte tanden en een fluweelzachte huid ziet. Daarnaast vergelijkt de Marees de Afrikanen met de Barbarische Moren, waarmee hij hoogstwaarschijnlijk de Noord-Afrikanen uit de Barbarijse staten bedoelt. De Marees acht het echter niet nodig stil te staan bij het verschil in huidskleur, dat tussen de Afrikanen en de Noord-Afrikanen, evenals de Europeanen vanzelfsprekend groot was. Reden hiertoe zou kunnen zijn dat de Marees de huidskleur van de zwarte Afrikanen niet lelijk vond. Gezien andere uitspraken die de Marees

---

⁴⁸ Ibidem, 182.

⁴⁹ Emmer, *De Nederlandse slavenhandel, 1500-1850*, 29.

⁵⁰ de Marees, *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea*, 182-183.

⁵¹ Ibidem, 208-209.

⁵² Ibidem, 28-29.

doet lijkt dit echter ongeloofwaardig. Zo zegt de Marees over ouder wordende Afrikanen het volgende: *“ghelijck sy schoonder (van jonckx af tot het beste van haere leven) worden van swerticheyt haers lyffs, als sy over haer besten vant leven zijn, soo beghinnen sy af te gaen, ende de swerticheyt haers wesens te verliesen, ende mollaetachtich te worden, ende te declineeren als Sneeuw, tot het eynde haers levens”*.⁵³ Gezien het feit dat de Marees spreekt over “schoonder” worden naarmate de Afrikanen donkerheid in kleur verliezen bij het ouder worden, pleit geheel tegen de veronderstelling dat de Marees de zwarte huidskleur niet vreemd, of zelfs lelijk zou vinden. Dit wordt nogmaals bevestigd wanneer de Marees spreekt over de opgroeiende kinderen. *“De jonghe kinderen eerst gheboren synde zijn niet geheel Swart, maer rosachtich als de Bresillianen, beginnende soo allencxkens heel swert te worden, ende haer couleur ende wesen te veranderen tot swerticheydt als peck, opwassende als wilde menschen”*.⁵⁴ De Marees ziet het zwarter worden van de Afrikaanse kinderen in samenhang met het veranderen van het kind tot een wild mens. Dit doet vermoeden dat de Marees de zwarte huidskleur van de Afrikanen als minder mooi dan zijn eigen blanke huidskleur beschouwde.

Desalniettemin laat de Marees meermaals blijken onder de indruk te zijn van het mannelijk geslacht:

“De Mans personen zijn al wat een cloeck vroom Man behoort te wesen, sy zijn cloeck int arbeyden, sterck van lichaem, Mans als Boomen, subtyl in wat te leeren, ofte haest te begrypen, een dinghen dat sy sien voor doen, dat sullen sy haest naer willen conterfeyten, sy zijn seer scherp siende ... Sy zijn seer slim in coopmanschap met hun te dryven, d’welck sy noch alle daghen leeren vande Nederlanders, soo dat sy noch slimmer sullen worden dan de Duytsen selver”.⁵⁵

Dit kan echter niet gezegd worden van zijn beschrijving van de Afrikaanse vrouw. Zo vergelijkt de Marees de borsten van de ouder wordende vrouw met *“oude Verckens blasen”*⁵⁶ en stelt de Marees dat de Afrikaanse vrouwen *“van jonckx af seer gheneycht zijn tot Hoererye ende oncuysheydt”*.⁵⁷

Bij zijn beschrijving van het gedrag en de gebruiken van de zwarte Afrikanen schetst de Marees echter, behalve de waardering die hij uit voor de kundigheid waarmee de

---

⁵³ Ibidem, 185.

⁵⁴ Ibidem, 25-26.

⁵⁵ Ibidem, 30.

⁵⁶ Ibidem, 185.

⁵⁷ Ibidem, 36.

Afrikanen kano's bouwen,⁵⁸ een louter negatief beeld. Allereerst schrijft de Marees zeer negatief over de manier waarop de zwarte Afrikanen hun kinderen opvoeden. Zo zou er in de woorden van de Marees *“loopende en slingherende aldus het kindt over en weer, seer verscrickelijck, soo dat het ons verwondert datse de kinderen niet de leden en breken”*⁵⁹ zeer gevaarlijk worden omgegaan met de nog jonge kinderen. Daarnaast liggen de nog jonge kinderen wroetend in de modder als varkens en moet ook niet raar worden opgekeken van het feit dat de kinderen op een zekere leeftijd door de vader als slaaf worden verkocht.⁶⁰ Ook de straffen hebben volgens de Marees een inhumane karakter: *“sy slaen ende castyden hunne kinderen oock vreeselicken, met stocken slaende op hunne lendenen dat het ons verwondert niet de lendenen van hunne kinderen omstucken en slaen”*.⁶¹

Gesteld zou dus kunnen worden, dat de grote haat die de Afrikanen tegenover elkaar hebben,⁶² volgens de Marees het resultaat is van de slechte opvoeding die de ouders aan de kinderen bieden. Iets wat in de volgende passage duidelijk naar voren komt:

“loopende al onder malcanderen, knechtken ende Meyskens, slaende, vechtende tegen malcanderen, ontnemende malcanderen het eeten, beginnende van jonckx af seer nydich op malcanderen te worden, opwassende aldus in alle bouwicheyt, sonder dat de Ouders haer kinderen tot deuchden leeren, of tot wat te doen onderwysen, latende hare kinderen naect loopen, als sy van hare Moeder ter werelt gebrocht zijn, so wel Meyskens als Knechtken, loopende met hunne schamelheyt bloot sonder eenighe beschaemtheyt daer in te hebben”.⁶³

Dat de Afrikaanse kinderen zonder schaamte naaktlopen ziet de Marees als iets primitiefs. Dit primitieve karakter ziet de Marees in meerdere aspecten van de Afrikaanse bevolking. Zo stelt de Marees dat de huizen van de meeste Afrikanen nog viezer en slechter zijn dan de gemiddelde zwijnenstal in Europa⁶⁴ en kan de manier waarop de Afrikanen hun behoefte doen vergeleken worden met dat van een varken. Daarnaast heeft men zeer slechte eetgewoontes en bestempelt de Marees de Afrikanen als dronkaards.⁶⁵ Dat de Marees de Afrikanen primitiever dan zichzelf acht blijkt goed uit de volgens passage: *“Voorder niet*

---

⁵⁸ Ibidem, 121-122.

⁵⁹ Ibidem, 24.

⁶⁰ Ibidem, 25.

⁶¹ Ibidem, 26.

⁶² Ibidem, 106.

⁶³ Ibidem, 26.

⁶⁴ Ibidem, 77.

⁶⁵ Ibidem, 31-32.

teghenstaende dat sy alles robust, wilt ende onghemaniert zijn, niet hebbende eenighe Schriftueren ofte Boecken".⁶⁶

Daarnaast stelt de Marees dat de mannen geneigd zijn tot het bezoeken van hoeren en vuile vrouwen, waardoor zij ziektes als de pokken oplopen. Indien de zwarte Afrikanen ziek worden gaan zij echter niet naar een dokter, zoals de Marees normaal vindt, maar doet men in de meeste gevallen niets.⁶⁷ Het is goed denkbaar dat de Marees dit in vergelijking met de Europese gang van zaken erg primitief vond. Desalniettemin moet er wel bij worden stilgestaan dat het merendeel van de Europeanen in West-Afrika ook vaak ziektes opliep en in veel gevallen hierdoor zelfs stierf. De streek wordt daarom door historici ook wel als "het kerkhof der blanken" aangeduid.⁶⁸ Tot slot noemt de Marees de manier waarop de Afrikanen hun doden begraven kinderspel en vergelijkt hij het begrafenisritueel met dat van de joden.⁶⁹ Vanuit zijn christelijke normen en waarden zal de Marees hier waarschijnlijk op hebben neergekeken.

Tot slot stelt de Marees dat de Afrikanen niet te vertrouwen zijn.

"In hunne geloften ofte eet, die sy aen ons soude doen, ende soude ic geen geloof setten, mits sy lichtveerdich ende leugenachtich zijn, ende daer dicmael op bevonden worden, want als ist dat sy u een ghelofte doen, soo openbaren sy het secreet aen een ander die het contrarieert, ende laten hun om coopen".⁷⁰ *"Sy zijn oock seer leughenachtich, ende en zijn niet te gelooven, van Dieverye ofte yet te stelen en gaense niet vry, maar stelen als Ravens, jae al ist den Coninck ofte den Capiteyn selver, so hebben sy dat soo inden aert, dat sy het steelen niet ende konnen laten"*.⁷¹

Hieruit laat de Marees duidelijk merken dat de Afrikanen niet te vertrouwen zijn. Dit vooroordeel versterkt hij in zijn boek alleen nog maar meer door één hoofdstuk te wijden aan "hoe subtyl dat sy connen stelen"⁷² en één hoofdstuk stil te staan bij "hoe subtyl dat sy het Gout weten te vervalschen".⁷³

---

⁶⁶ Ibidem, 67.

⁶⁷ Ibidem, 179-180.

⁶⁸ van Goor, *De Nederlandse Koloniën*, 120.

⁶⁹ de Marees, *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea*, 185-186.

⁷⁰ Ibidem, 114.

⁷¹ Ibidem, 32.

⁷² Ibidem, 110-113.

⁷³ Ibidem, 197-200.

De Marees wisselt dus veelal negatieve typering van de zwarte Afrikanen af met een paar positieve typering. De Marees maakt vaak de vergelijking tussen bepaalde gebruiken en het gedrag van varkens. Toch zegt de Marees ook “*in hunne cleedinghe en ganck hebben sy groote hoverdye in, soo dat sy geen luttel ghebreken van hoverdey en hebben, maer zijn heel trots, hoveerdich ende prachtich in alle hun doen ende wesen*”.⁷⁴ Blijkbaar vind de Marees de zwarte Afrikanen ook een trots, hoffelijk en prachtig volk in al haar doen en laten. In feite schetst de Marees dus een paradoxaal beeld van de zwarte Afrikanen. Een ander goed voorbeeld van dit paradoxale beeld is dat, zoals eerder beschreven, de Marees de leefomstandigheden van de zwarte Afrikanen nog slechter acht als de meeste Europese zwijnenstallen. Dit beeld correleert echter niet met de beschrijving die de Morees later in zijn boek bij de volgende afbeelding geeft:

“*Dese Fyguer of afbeeldinghe vertoont hoe datmen hier geen arm volck en vint, maer dat een yeder hem schickt om wat te doen*”.⁷⁵ Is er een verklaring voor deze paradoxale beschrijving die de Marees geeft van de zwarte Afrikanen en wat zegt dit over het beeld dat de Marees van de zwarte Afrikanen had? De verscheidenheid aan politieke mogendheden die de Goudkust kenmerkte zou een verklaring hiervoor kunnen geven. Hoewel de Marees een onderscheid maakt tussen deze verschillende volkeren, doet hij dit in de beschrijving van de zwarte Afrikaan niet. Hierdoor creëert de Marees, al dan niet bewust, het idee van een coherente

⁷⁴ Ibidem, 32.

⁷⁵ Ibidem, 181.

groep. Aangezien de Marees onderdeel was van een Amsterdamse handelsmissie naar de Goudkust, is het goed denkbaar dat een verscheidenheid aan koninkrijken en daarmee volkeren is aangedaan om eventuele handelscontacten mee aan te knopen. Zoals de Marees zelf ook schrijft waren de steden landinwaarts een stuk welvarender dan de kuststeden.⁷⁶ Het is dus aannemelijk dat zijn bevindingen op empirische waarneming berust zijn, maar het bijschrift van de bovenstaande afbeelding bijvoorbeeld betrekking heeft op een welvarende stad landinwaarts, terwijl de Marees zijn beschrijving over de armetierige huisjes baseerde op rurale gebieden of de minder welvarende kuststeden.

Desalniettemin laat de Marees duidelijk blijken dat hij de zwarte huidskleur van de Afrikanen lelijk vindt en met wildheid associeert. De kleur van de huid associeert de Marees echter totaal niet met slavernij, iets wat later in de zeventiende eeuw misschien wel een mogelijkheid is. Daarnaast toont de Marees ook zeer onder de indruk te zijn van de bouw van het mannelijke lichaam van de Afrikaan. In het fysieke plaatje plaatst hij de Afrikanen, misschien niet heel erg uitgesproken, in feite boven de Europeanen. Daarnaast stelt hij dat de Afrikanen ook snel leren van de Europeanen en net zo slim kunnen worden, iets wat eigenlijk ingaat tegen het beeld van een “wild” mens. Tot slot stelt de Marees dat de zwarte Afrikanen een sluw en onbetrouwbaar volk zijn. Deze ervaringen baseert hij echter op de handel die tussen de Europeanen en de Afrikanen plaatsvond. Bij deze handel wilden beide partijen nou eenmaal zoveel mogelijk winst behalen, waardoor bijvoorbeeld gulzig gedrag of het breken van beloftes ten wille van een hogere bieder misschien wel geoorloofde trucjes waren. Hoe dan ook zullen zowel de Europeanen als de zwarte Afrikanen zich hieraan schuldig hebben gemaakt.

Geconcludeerd kan worden dat de beeldvorming van de Marees over zwarte Afrikanen niet eenzijdig positief of negatief gekleurd is, hoewel negatieve uitlatingen het beeld dat de Marees van de zwarte Afrikanen schetst de boventoon voeren. Duidelijk is wel dat de Marees nog geen vooringenomen mening over zwarte Afrikanen had. Het was voor een pionier als de Marees, die als één van de eerste Nederlanders het gebied aandeed, immers een geheel nieuwe ervaring om zwarte mensen te ontmoeten. Hierin moet misschien ook het paradoxale karakter van de Marees zijn beschrijving over de zwarte Afrikanen gezocht worden. Natuurlijk verbaasde de Marees zich over de in zijn Europese ogen rare gebruiken van de Afrikanen en was hij misschien minder aangetrokken tot de zwarte Afrikaanse vrouwen dan de Hollandse vrouwen. Tegelijkertijd liet hij zich ook verbazen door de imposante lichaamsbouw van de

---

⁷⁶ Ibidem, 80.

Afrikaanse man en de slimheid en het vakmanschap dat velen bezaten. Misschien was er bij de Nederlanders gewoon nog geen duidelijk beeld van de zwarte Afrikanen ten opzichte van zichzelf aan het begin van de zeventiende eeuw. Of dit in de loop van de eeuw veranderde, zal in het volgende hoofdstuk met het boek van Willem Bosman getoetst worden.

Willem Bosmans beeldvorming over zwarte Afrikanen

De in Utrecht geboren Willem Bosman was zestien jaar toen hij in 1688 op de Guinese kust arriveerde. Bosman begon zijn carrière als soldaat in dienst van de WIC, maar wist het al voor zijn dertigste levensjaar te schoppen tot Opperkoopman. In deze functie was Bosman de op één na belangrijkste persoon aan de Guinese kust. Hij moest namelijk wel de directeur-generaal boven zich dulden. Als Opperkoopman was Bosman verantwoordelijk voor de

Portret van Willem Bosman.⁷⁷

inkoop van goud en slaven, de twee belangrijkste exportproducten. Gestationeerd op het fort Elmina, waar het leven nogal eentonig kon zijn, schreef Bosman een uitgebreide briefwisseling met zijn neef en vriend Daniël Havart. Deze Havart zou Bosman bij zijn terugkeer in de Republiek in 1702 aansporen tot het bundelen van de briefcorrespondentie die beide heren onderhielden en zo geschiede het dat Bosman's *Nauwkeurige Beschryving van de de Guinese Goud-, Tand- en Slavenkust* in boekvorm werd gedrukt.⁷⁸ Het uitgebrachte boek bestaat uit drie delen,

waarbij de werken van Bosman slechts betrekking hebben op de eerste twee delen. Zoals de titel aangeeft gaat het boek ook in op de Tand- en Slavenkust, hoewel Bosman vooral over de Goudkust schrijft. Voor een goede vergelijking met het boek van de Marees is daarom enkel het eerste deel, waarin Bosman in ruim 200 pagina's de Goudkust beschrijft, het meest relevant. Deel twee gaat naast de slavenkust ook nog kort in op de Goudkust, maar hierin beschrijft Bosman enkel de verschillende dieren en vogels die in het gebied voor komen en is dus voor dit onderzoek irrelevant.

Net als de Marees probeert Bosman in zijn brieven zo nauwkeurig mogelijk te beschrijven hoe de Goudkust eruit ziet. Waar de Marees sprak over één negertaal, vertelt Bosman over de verschillende talen die op de Goudkust werden gesproken.⁷⁹ Daarnaast heeft Bosman oog voor de verschillende Europese forten aan de kust,⁸⁰ maar net als de Marees ook voor de verschillende koninkrijken en de verschillende dorpen en steden landinwaarts en aan

⁷⁷ R. Ruggenberg, 'Brief van een slavenkoopman', <http://www.slavenhaler.nl/frames-bosman.html> (17-01-2014)

⁷⁸ van den Heuvel, *Willem Bosman in Goud en Slaven*, 11-16.

⁷⁹ W. Bosman, *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-Tand-en Slave-Kust. Nevens alle desselfs Landen, Koningrycken, en Gemenebesten, Van de Zeeden der Inwoonders, hun Godsdienst, Regeering, Regispleeging, Oorloghen, Trouwen, Begraven, enz. Mitsgaders De gesteldheid des Lands, Veld-en Boomgewassen, alderhande Dieren, zo wilde als tamme, viervoetige en kruipende, als ook 't Pluim-gedierte, Vissen en andere zeldzaamheden meer, tot nog toe de Europeërs onbekend* (Utrecht 1704) 125.

⁸⁰ Bosman, *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-Tand-en Slave-Kust*, 14-26.

zee.⁸¹ Al vrij snel wordt echter duidelijk dat het enigszins genuanceerde beeld van de Marees over de zwarte Afrikanen bij Bosman ver te zoeken is. Dit verwoordt Bosman in de volgende passage richting de lezer maar al te goed: “*Soo onlieflijk het my is / het Geselschap van dit Volkje te moeten verdragen / soo aangenaam sal het my daar en teegen sijn / als ick over weynige Maanden in UE. tegenwoordigheyd sal mogen betuygen / hoe seer ick t’allen tijden sal tragten om te sijn*”.⁸²

Duidelijk is dus dat Bosman zich niet thuis voelde op de Goudkust en graag huiswaarts wilde keren. Één van de voornaamste redenen dat Bosman zich niet thuis voelde, was dat hij zich totaal niet kon associëren met de Afrikaanse bevolking. Deze bevolking duidt Bosman aanvankelijk aan met de term *Swarten*,⁸³ of *Swartinnen* als hij het over de vrouwen heeft.⁸⁴ Naarmate het boek vordert gaat Bosman echter steeds vaker het woord neger gebruiken. Hier zegt hij het volgende over: “*Om dan een aanvang te maken / soo seg ick / dat de Inboorlingen of Negers, Negros soo als ick haar voortaan sal noemen (vermits het woord van Neger of Niger Swart beteekend / en Negers, Swarten,)*”.⁸⁵ In feite gebruiken Bosman en de Marees dus dezelfde terminologie als het gaat om de zwarte Afrikanen. De Marees bleek bij de keuze van zijn terminologie rekening te houden met wensen van de zwarte Afrikanen over de benaming van hun volk. Dat Bosman dit zou hebben gedaan lijkt echter onwaarschijnlijk.

Waar de Marees haast poëtisch over de uiterlijke kenmerken van de zwarte Afrikanen schrijft, is Bosman hierover nogal kortaf. Buiten het feit dat de gemiddelde Afrikaan zich volgens Bosman zeer onhoffelijk kleeft en de vrouwen erbij lopen als “*Diertjes*”,⁸⁶ schrijft Bosman erg weinig over de uiterlijke kenmerken van de zwarte Afrikanen. Wel gaat Bosman dieper in op de staat van het lichaam van de zwarte Afrikanen. “*Leven de meeste Negers doorgaans in een goede gezondheid, dog seer selden komense tot een hogen ouderdom. De reden hier van derf ick my niet vermeten te seggen / als my onbewust sijnde. Men siet hier wel veele greyse Menschen, en die’er al vry ouwelijk uyt sien; dog in der daad en zijense het niet*”. Bosman stelt dus dat de zwart Afrikanen over het algemeen in goed gezondheid leven, maar zelden oud worden. Wel zouden de zwarte Afrikanen er al op jonge leeftijd oud uitzien, dit wijdt Bosman aan het feit dat de zwarte Afrikanen al op jonge leeftijd met

---

⁸¹ Ibidem, 2-4.

⁸² Ibidem, 135.

⁸³ Ibidem, 8.

⁸⁴ Ibidem, 81.

⁸⁵ Ibidem, 113.

⁸⁶ Ibidem, 115-116.

geslachtsgemeenschap zouden beginnen.⁸⁷ Daarnaast spreekt Bosman ook over het feit dat de zwarte Afrikanen zelf geen last hebben van de ziektes die veel van de Europeanen in het gebied teisterden.⁸⁸ Dit wil echter niet zeggen dat Bosman de zwarte Afrikanen hierdoor als sterkere wezens beschouwt. Hij ziet de zwarte Afrikanen namelijk als onderdeel van het probleem van de ongezonde leefomstandigheden op de Goudkust. Het gebied is volgens Bosman zo ongezond door *“een vilayne stank door de Negers veroorzaakt / dewelke voor een gewoonte hebben / om haar Vis, eerse die eeten / vijf à ses dagen te laten rotten of stinken / behalven noch / datse omtrent haare Wooningen en over al het geheele Dorp door / toestaan / dat een iegelijk zijn Gevoeg doet”*.⁸⁹

Tot slot doet Bosman zeer harde uitspraken over de uiterlijke kenmerken van de zogeheten mulatten. Dit zijn mensen die afstammen van één blanke en één zwarte ouder. Bosman zegt over deze personen het volgende:

“Dit geele gebroed is / jong zijnde / niet seer mooy, en oud geworden sijnde / sou men'er de Kinders meede konnen na Bed toe jagen; en by aldien een Schilder de Nijd sou moeten uytschilderen / 'k en wist hem geen netter voorwerp / dan een oude Mulattin te beschikken / mits zy die seer levendig zijn verbeeldende. Met'er tijd word haar Lijf gevlaakt met witte / bruyne / en geele spikkels / even als de Tijgers, na welcke Beesten, overmits haar boosheyd / zy sonderling wel aarden”.⁹⁰

Bosman laat er geen gras over groeien dat hij walgt van deze mulatten. Dit roept de vraag op of hij ook walgt van zijn eigen kinderen die hij vermoedelijk in zijn periode op de Goudkust verwekte.⁹¹ Helaas schrijft Bosman hier verder niet over. Wel blijkt dat hij deze mulatten voor de buitenwereld verafschuwde en een menging van het Europese volk met de zwarte Afrikanen afkeurde.

Ook bij het behandelen van de gebruiken en gedragingen van de zwarte Afrikanen blijft Bosman uiterst negatief. Zo ziet Bosman in bepaalde aspecten van het geloof van de zwarte Afrikanen maar al te duidelijk terugkomen dat de zwarte Afrikanen ondergeschikt aan hem zijn. Zo zouden sommige zwarte Afrikanen geloven dat zij na hun dood naar het *“land der Witte, of Blanken werden gevoerd / en aldaar in blanke Menschen veranderen”*. Hieruit

---

⁸⁷ Ibidem, 106-107.

⁸⁸ Ibidem, 105.

⁸⁹ Ibidem, 102.

⁹⁰ Ibidem, 135.

⁹¹ Nederlandse geweren. Afrikaanse tranen. *Uitzending 25-09-2011 NTR de Slavernij*.

kan volgens Bosman niet anders dan geconcludeerd worden dan dat de zwarte Afrikanen het blanke ras als superieur beschouwen.⁹² Tegen dit standpunt gaat Bosman niet in.

Een ander aspect van het Afrikaanse geloof dat Bosman behandelt luidt als volgt:

*“De overige geven de Schepping wel aan God, dog op de volgende wijs / te weten / van ’t Menschelijke Geslagt, als dat God in den beginne so wel Swarte als Witte of Blanke Menschen heeft geschapen om gesamenlijk de Weereld te bevolken; tragtende hier uyt te bewiisen / dat sy soo wel van den beginne als wy / sijn geweest. Hier by / om sigselven noch meerder eer te geven / verdigdense / als dat God, na hy dees twee Geslagten van Menschen had geschapen / deselve ook twee Gaven had voorgesteld: Namelijk / het Besit van ’t Goud, of de Kunst van Leesen en Schrijven; en wyl de Swarten de eerste keur van God gegeven was / soo hadden sy het Goud gekoosen / en aan de Blanken de Letterkunde gelaten; ’t geen haar van God wierd toegestaan / die egter over haar begeerlijkheyd en Geld-sugt verstoort sijnde / besloot / dat de Blanken ten eeuwigen dagen over haar soudens heerscken, en dat zy deselve te allen tijden als Slaven soudens moeten oppassen en dienen”.*⁹³

De hebzucht van de zwarte Afrikanen zou er dus toe hebben geleid dat men verdoemd was om als slaaf der blanken te leven. Bosman gaat hier op geen enkele manier tegenin en beaamt in feite het ermee eens te zijn wanneer hij stelt dat *“geen Neger, hoe groot van vermogen hy ook sijn mag / kan sig / vrij zijnde / beroemen / of verseekeren van nooyt in Slaverny te sullen vervallen”*.⁹⁴

Daarnaast stelt Bosman dat de zwarte Afrikanen *“van een schelmagtigen en bedrieglijken Aart sijn / op wien men sig selden mag verlaten. Zy en sullen geen gelegenheid om een Europeaan, ja om malkander te bedriegen / laten voor by gaan”*.⁹⁵ De zwarte Afrikanen zijn volgens Bosman dan ook zeer gemakkelijk te paaien en om te kopen met goud en brandewijn.⁹⁶ Daarnaast noemt Bosman de zwarte Afrikaanse man beestachtig, aangezien hij zoveel mogelijk vrouwen probeert te huwen om deze voor zich te laten werken.⁹⁷ Tevens

---

⁹² Ibidem, 147.

⁹³ Ibidem, 137-138.

⁹⁴ Ibidem, 174.

⁹⁵ Ibidem, 113.

⁹⁶ Ibidem, 156.

⁹⁷ Ibidem, 190.

stelt Bosman dat de zwarte Afrikanen uitermate lui en zorgeloos zijn.⁹⁸ Daarnaast zouden de zwarte Afrikanen grote haat en nijd tegenover elkaar dragen,⁹⁹ met als gevolg dat er vele oorlogen plaatsvinden. Oorlogvoeren is volgens Bosman dan ook één van de weinige dingen die de zwarte Afrikanen te doen hebben.¹⁰⁰

Bosman bestempelt de zwarte Afrikanen tevens als een lomp en onkundig volk. Zo weten zij, ondanks de mooie natuur, de stedelijke oorden altijd zeer onaangenaam te maken, om nog maar te zwijgen over de verschrikkelijke staat waarin de wegen verkeren.¹⁰¹ Ook de ambachtsproducten die de streek voortbrengt noemt Bosman van een slechte kwaliteit¹⁰² en niet te vergeten kunnen de zwarte Afrikanen niet eens lezen en schrijven.¹⁰³ Deze onkundigheid van de zwarte Afrikanen wordt volgens Bosman maar al te goed duidelijk op de manier dat zij goud delven.

*“De Swarte graven maar dommelijck wegh sonder eenige kennis / of agt te geeven / om de Aderen, die men segt in de Mijnen te zijn / na te spooren; dies ick oock niet en twijffel / by aldien dit Land de Europeërs in eygendom toe behoorde / zy soudent uyt het selve meerdere Schatten, als de Swarten, weeten te halen”.*¹⁰⁴

Hierbij gaat Bosman dus totaal voorbij aan het feit dat de WIC verwoede pogingen heeft gedaan om de Goudaderen in het binnenland te veroveren, maar dat zij de zwarte Afrikanen hier niet konden verslaan.

Tot slot verbaast Bosman zich over de gierigheid van de bevolking. Zo proppen de zwarte Afrikanen zichzelf helemaal vol wanneer de Europeanen hen eten aanbieden en met drank idem dito. Dit gedrag wordt kinderen van slechts drie of vier jaren oud al aangeleerd.¹⁰⁵ Hierdoor is Bosman tevens zeer negatief over de slechte opvoeding die de zwarte Afrikanen hun kinderen geven.¹⁰⁶ De gierige aard der zwarte Afrikanen komt volgens Bosman het best naar voren in hun drang tot bedelen. Hieruit blijkt dat zelfs de koningen voor één dubbeltje op de eerste rang willen zitten.

---

⁹⁸ Ibidem, 113.

⁹⁹ Ibidem, 170-171.

¹⁰⁰ Ibidem, 71-72.

¹⁰¹ Ibidem, 131.

¹⁰² Ibidem, 123.

¹⁰³ Ibidem, 126.

¹⁰⁴ Ibidem, 85-86.

¹⁰⁵ Ibidem, 120.

¹⁰⁶ Ibidem, 117.

*“Bedelaars uyt Armoede heeft men / soo als ick gesegd heb / hier niet; dog Bederlaars sonder nood en schaamte, des te meer; en men mag / sonder te misdoen / haar alle sonder onderscheyd die naam wel geven / mits een Koning selver het sig niet en schaamd om dagelijks te Bedelen, en om soo geringe saken somtijds / die hy elders voor een stuyver of twee sou mogen koopen; hier in sijnse alle soo lastig / en onbeschaamd / dat men / sonder te geven / niet van haar ontstlagen kan werden / alles / groot en kleyn / watse maar sien / is haar gading”.*¹⁰⁷

Duidelijk is geworden dat Bosman met een zeer negatief beeld naar de zwarte Afrikanen keek. Gesteld zou dus kunnen worden dat Bosman de Europese dominantie over de zwarte Afrikanen, en de onderwerping die daarmee samenviel, als gerechtvaardigd beschouwt. Dit wordt duidelijk wanneer Bosman spreekt over de Afrikaanse religie en de rolverdeling die hierbij voor de blanke en de zwarte mens is weggelegd. Vermoedelijk had Bosman dus totaal geen probleem met slavernij, waarbij als kanttekening geplaatst moet worden dat hij als Opperkoopman van de WIC veel baat bij deze handel had. Desalniettemin zegt Bosman wel dat elke zwarte Afrikaan volgens hem in aanmerking voor slavernij komt. Ook heeft Bosman geen goed woord over voor het Afrikaanse vakmanschap, noch voor hun gedrag. In feite ziet Bosman de zwarte Afrikanen als een kinderlijk volk dat hiërarchisch gezien onder de blanken staat. De kinderlijkheid waarmee de zwarte Afrikanen in het leven staan licht Bosman tot slot toe met een bekend versje uit zijn tijd.

*Aan d'andere kant siet gy, een Moorse Ronde-dans,
Een doodelijk gespuys, van Vrouwen, en van Mans;
Die sig niet kreunen met de droeve Brand van Troyen,
't Mag branden als wat wil, zy singen, springen, Poyen,
En weten van geen druk, zy weeten van geen nood,
Maar speelen tot haar Graf, en dansen tot haar dood.*¹⁰⁸

Toch moet dit uiterst negatieve beeld dat Bosman van de zwarte Afrikaan schets iets genuanceerd worden. Bosman wist als één van de belangrijkste bewindspersonen van de WIC in Afrika waarschijnlijk maar al te goed dat de Europeanen in politiek opzicht en qua slagkracht absoluut niet superieur aan de zwarte Afrikanen waren. Toch bestempelt Bosman

---

¹⁰⁷ Ibidem, 133-134.

¹⁰⁸ Ibidem, 114.

de zwarte Afrikanen als een dom, onkundig en lomp volk. Daarnaast is het zeer aannemelijk dat Bosman, bij een gebrek aan Europese vrouwen op het fort, liefdesrelaties met lokale vrouwen aanging, met, gezien het verhaal van Anna Bossman, waarschijnlijk zelfs mulatten kinderen als gevolg. Hoe komt het dan dat Bosman in zijn boek zo'n minderwaardig beeld van de zwarte Afrikanen schetst, terwijl dit niet met de werkelijke situatie correleert? Het is goed denkbaar dat Bosman gefrustreerd was, aangezien de Guinese kust een vrij onaangename plek kon zijn. Bosman geeft zelf ook aan dat hij liever vandaag dan morgen naar de Republiek wilde terugkeren. Waarschijnlijk had Bosman op zestienjarige leeftijd een zeer rooskleurige opvatting over het avontuurlijke gebied dat hij snel zou gaan ontdekken en dacht hij vele rijkdommen te vergaren. In werkelijkheid was het gebied niet het paradijs waar Bosman als zestienjarige jongen op had gehoopt. Het is dus goed denkbaar dat zijn frustratie ervoor heeft gezorgd dat Bosman extra negatief over de zwarte Afrikanen schrijft. Dit doet echter niks af aan het feit dat Bosman er een negatief beeld over zwarte Afrikanen op nahield.

Conclusie

Wanneer beide bronnen tegen het licht worden gehouden van de historische situatie op de Guinese kust in de zeventiende eeuw, kan niet anders geconcludeerd worden dat beide heren de complexe politieke situatie van het gebied nauwelijks meewogen in hun karakterisering van de zwarte Afrikaan *an sich*. Zeker voor Bosman zorgde het feit dat de Afrikaanse vorsten militair gezien vaak sterker waren dan de Europeanen er niet voor dat hij enige vorm van waardering voor deze volkeren kon uiten. Wanneer beide bronnen naast elkaar worden gezet is er eind zeventiende eeuw een duidelijke verschuiving waarneembaar naar een negatieve beeldvorming over zwarte Afrikanen.

De Marees schetst een tegenstrijdig beeld van de zwarte Afrikanen. Hij is uiterst onder de indruk van de imposante bouw van het mannelijk geslacht, alsmede de slimheid die mannelijke Afrikanen bezitten in het koopmanschap. In deze slimheid kunnen volgens de Marees echter ook tal van slechte eigenschappen gezien worden. Zo zouden de zwarte Afrikanen uiterst gierig zijn, evenals voorzien van een leugenachtige aard. Daarnaast verbaast de Marees zich over de primitieve leefomstandigheden en de slechte opvoeding die men aan haar kinderen geeft. Met als gevolg dat het een uiterst haatdragend volk is. Daarnaast is van belang dat de Marees nog totaal geen associaties maakt tussen slavernij en de zwarte Afrikanen. De Marees kiest er namelijk voor het woord Moor niet te gebruiken, aangezien de zwarte Afrikanen dit woord associëren met slaaf. Natuurlijk schrijft de Marees wel dat er slaven in het gebied zijn, maar er wordt op geen enkele manier een verband gelegd tussen het slaaf-zijn en het zwart-zijn. Misschien belichaamt de Marees wel de zogeheten “overgangperiode” die historici vaak aan de zeventiende-eeuwse beeldvorming over zwarte Afrikanen toeschrijven. De Marees heeft immers nog geen duidelijke vooringenomen mening over de zwarte Afrikanen en ziet naast de velen negatieve karaktertrekken ook enkele positieve aspecten van de zwarte Afrikaan. In feite was het voor de Marees één groot avontuur met nieuwe ervaringen.

Bosman had bij zijn vertrek naar de Guinese kust ongetwijfeld ook op zo'n avontuur gehoopt, maar gezien zijn felle gekantheid tegen de zwarte Afrikanen kwam Bosman daarentegen mogelijk bedrogen uit. Het lijkt erop dat Bosman een vooringenomen negatief beeld van de zwarte Afrikanen op papier heeft gezet. Zo stelt Bosman dat de zwarte Afrikanen van een bedrieglijke aard en uiterst lui zijn. Daarnaast noemt hij de zwarte Afrikanen ten opzichte van de Europeanen uiterst onkundig en incapabel. Het meeste gewicht aan de vooringenomenheid van Bosman geeft echter het feit dat hij vol afschuw spreekt over de zogeheten mulatten, terwijl het goed mogelijk is dat hij hierbij ook één van zijn eigen

kinderen beschadigt. Tot slot is een zeer belangrijk verschil met de Marees het feit dat Bosman in principe elke zwarte Afrikaan als een potentiële slaaf beschouwt. Volgens Bosman zijn de zwarte Afrikanen zichzelf ook bewust van het feit dat zij ondergeschikt zijn aan de Europeanen, omdat dit terugkomt in bepaalde aspecten van hun geloof.

Uit bovenstaande argumenten en beweringen kan worden afgeleid dat er aan het eind van de zeventiende eeuw van een overgangperiode tussen de positieve beeldvorming uit de vijftiende eeuw en de negatieve beeldvorming over zwarte Afrikanen vanaf het einde van de achttiende eeuw hoogst waarschijnlijk geen sprake meer is. Waar de Marees deze visie aan het begin van de zeventiende eeuw misschien nog vertegenwoordigt, kan aan de hand van het werk van Bosman niet anders geconcludeerd worden dan dat de negatieve beeldvorming van zwarte Afrikanen onder de Europeanen tegen het einde van de zeventiende eeuw een feit was. Van rassendiscriminatie, zoals zich dit in latere eeuwen zou ontwikkelen, is zeker nog geen sprake. Wel kan gesteld worden dat de basis hiervoor in de zeventiende eeuw is gelegd. Een verklaring voor de negatieve beeldvorming in de zeventiende eeuw zou de groeiende slavenhandel gebaseerd op zwarte Afrikaanse slaven kunnen zijn. Bosman geeft hier met zijn uitspraken alle schijn van, maar om echt harde uitspraken te doen over de invloed van de slavenhandel op de negatieve beeldvorming die in de zeventiende eeuw over zwarte Afrikanen ontstond, is verder onderzoek vereist. Al met al moge het duidelijk zijn dat de zeventiende eeuw een definitief omslagpunt is geweest in de negatieve beeldvorming van Europeanen over zwarte Afrikanen.

Bronnenlijst

Bosman, W. *Nauwkeurige Beschryving van de Guinese Goud-Tand-en Slave-Kust. Nevens alle desselfs Landen, Koningrycken, en Gemenebesten, Van de Zeeden der Inwoonders, hun Godsdienst, Regeering, Regispleeging, Oorlogen, Trouwen, Begraven, enz. Mitsgaders De gesteldheid des Lands, Veld-en Boomgewassen, alderhande Dieren, zo wilde als tamme, viervoetige en kruipende, als ook 't Pluim-gedierte, Vissen en andere zeldaamheden meer, tot nog toe de Europeërs onbekend* (Utrecht 1704).

de Marees, P. *Beschryvinghe ende Historische Verhael van het Gout Koninkrijck van Gunea. Anders de Gout-Custe de Mina Genaemt Liggende in het Deel van Africa*, S.P L'Honoré Naber ed. (Den Haag 1912).

Literatuurlijst

Barker, A.J. *The African Link: British Attitudes to the Negro in the Era of the Atlantic Slave Trade, 1550-1807* (London 1978).

Blakely, A. *Blacks in the Dutch World: The Evolution of Racial Imagery in a Modern Society* (Bloomington 1993).

van den Boogaart, E. 'Colour Prejudice and the Yardstick of Civility: the Initial Dutch Confrontation with Black Africans, 1590-1635', in: R. Ross ed., *Racism and Colonialism: Essays on Ideology and Social Structure* (Leiden 1982).

Daaku, K.Y. *Trade and Politics on the Gold Coast, 1600-1720: A Study of the African Reaction to European Trade* (Oxford 1970).

Doortmont, M.R., 'An overview of Dutch relations with the Gold Coast in the light of David Nyendael's mission to Ashhanti in 1701-1702', in: I. van Kessel ed., *Merchants, Missionaries & Migrants: 300 years of Dutch-Ghanaian Relations* (Amsterdam 2002).

Emmer, P.C. *De Nederlandse slavenhandel, 1500-1850* (Amsterdam 2003).

Emmer, P.C., 'Suiker, goud en slaven; de Republiek in West-Afrika en West-Indië 1674-1800', in: E. van den Boogaart en M.A.P. Meilink-Roelofs ed., *Overzee: Nederlandse koloniale geschiedenis 1590-1975* (Haarlem 1982).

Gomes, P.D. *Over 'natuurgenooten' en 'onwillige honden'. Beeldvorming als instrument voor uitbuiting en onderdrukking in Suriname 1842-1862* (Amsterdam 2003) 147.

van Goor, J. *De Nederlandse Koloniën: Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Bilthoven 1997).

den Heijer, H. *De geschiedenis van de WIC* (Zutphen 2002).

den Heijer, H. *Goud, ivoor en slaven: Scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740* (Zutphen 1997).

den Heijer, H., 'Nederlandse vestigingen in West-Afrika', in: P. Emmer, H. den Heijer en L. Sicking ed., *Atlantisch Avontuur: De Lage Landen, Frankrijk en de Expansie naar het Westen, 1500-1800* (Zutphen 2010).

van den Heuvel, A. *Willem Bosman in Goud en Slaven* (Amsterdam 1981).

Israel, J.I. *Dutch Primacy in World Trade, 1585-1740* (Oxford 1991).

Kerr, G. *A Short History of Africa: From the Origins of the Human Race to the Arab Spring* (Harpenden 2012).

Klein, H.S. *The Atlantic Slave Trade* (Cambridge 2010).

Nederveen Pieterse, J. *Racisme en beeldvorming: Afrika door westerse ogen* ('s-Hertogenbosch 1994).

Nederveen Pieterse, J. *Wit over zwart: beelden van Afrika en zwarten in de westerse populaire cultuur* (Amsterdam 1990).

Roeper, V.D. en Wildeman, G.J.D. *Reizen op Papier: Journalen en reisverslagen van Nederlandse ontdekkingsreizigers, kooplieden en avonturiers* (Amsterdam 1996).

Websites

AP World History, 'Africa and the Africans in the Age of the Slave Trade', <http://www.sjsapworldhistory.yolasite.com/chapter-20.php> (17 januari 2014).

Ogilby, J. 'Map op West Africa (Gold Coast, Slave Coast, Ivory Coast)' (1670), http://www.geographicus.com/mm5/merchant.mvc?Screen=PROD2&Store_Code=AntiqueMaps&Product_Code=Guinea-ogilby-1670 (17 januari 2014).

Ruggenberg, R. 'Brief van een slavenkoopman', <http://www.slavenhaler.nl/frames-bosman.html> (17-01-2014)

Wikipedia, 'Oyo Empire' (19 april 2009) <http://en.wikipedia.org/wiki/File:WestAfrica1625.png> (17 januari 2014).

Tv-documentaire

Nederlandse geweren. Afrikaanse tranen. *Uitzending 25-09-2011 NTR de Slavernij*.